

SLOVENCİ, VINDIŠARJI, SPODNJEŠTAJERCİ IN BANDITI.
VLOGA ŠTAJERSKE DOMOVINSKE ZVEZE IN TISKA – ČASNIKOV
ŠTAJERSKI GOSPODAR IN MARBURGER ZEITUNG –
PRI INDOKTRINACIJI SPODNJEŠTAJERSKEGA PREBIVALSTVA

Aleksander ŽIŽEK

Zgodovinski arhiv Celje, SI-3000 Celje, Teharska cesta 1
e-mail: aleksander.zizek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava delovanje nemške propagande na Spodnjem Štajerskem med letoma 1941 in 1945, kot jo je zlasti preko obeh mariborskih listov, Štajerskega gospodarja in Marburger Zeitunga, usmerjala Štajerska domovinska zveza – množična organizacija, ki jo je okupator ustanovil za ideološko usmerjanje spodnještajerskega prebivalstva v skladu z nacizmom. Propaganda se je zlasti lotevala ideje osvobodilnega boja, njegovih vodij, aktivnih podpornikov, ukvarjala se je z vlogo Velike Nemčije v svetu in obračunavala z državami in narodi protihitlerjevske koalicije.

Ključne besede: Štajerska, Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund), propaganda, druga svetovna vojna

SLOVENI, WINDISCH, STIRIANI MERIDIONALI E BANDITI.
IL RUOLO DELLA LEGA PATRIOTTICA STIRIANA E DELLA STAMPA –
ŠTAJERSKI GOSPODAR E MARBURGER ZEITUNG –
NELL'INDOTTRINAMENTO DELLA POPOLAZIONE SUD STIRIANA

SINTESI

Il contributo descrive l'attività della propaganda tedesca nella regione della Stiria meridionale nell'arco di tempo compreso tra il 1941 e il 1945. Essa trovò espressione sui due giornali, lo Štajerski gospodar e il Marburger Zeitung, entrambi pubblicati a Maribor dalla Lega patriottica stiriana, l'organizzazione di massa istituita dalle forze di occupazione con lo scopo di fornire alla popolazione della Stiria meridionale un orientamento ideologico conforme al nazismo. La propaganda attaccava principalmente le idee della lotta di liberazione, dei suoi capi e sostenitori

attivi, puntando l'accento sul ruolo della Grande Germania nel mondo e non da ultimo facendo i conti con gli stati e le nazioni della coalizione antihitleriana.

Parole chiave: Stiria, Lega patriottica stiriana (Steirischer Heimatbund), propaganda, seconda guerra mondiale

Spodnja Štajerska je po desetletjih ogorčenih nacionalnih bojev s koncem prve svetovne vojne končno dočkala nacionalno osvoboditev in vključitev v slovansko državo. Obdobje prve jugoslovanske države je trajalo le 23 let, ko je nemška okupacija znova postavila v ospredje germanizacijo in "prepričevanje" v nemško bit dežele, ki naj bi bila za razliko od (drugih) "slovenskih pokrajin" poseljena z nemštvu lojalnimi Vindišarji, medtem ko naj bi bili nosilci razdora in hujskači k nasilju "pravi" Slovenci – zlasti priseljenci (s Primorske in Gorenjske). Okupacijski režim je nadaljeval brezobzirni nacionalni boj (germanizacijo) sprva z mehkejšimi sredstvi (propaganda, vključevanje v Štajersko domovinsko zvezo, jezikovni tečaji), prav kmalu pa je posegel tudi po najokrutnejših sredstvih (zapiranjih, izseljevanju, usmrčitvah) in označil legitimen oborožen odpor za razbojniško (tolovajsko, banditsko) gibanje – opredelitvi primerno pa je ravnal tudi z zajetimi pripadniki odporniškega gibanja in njihovimi svojci.

Že leta 1931 so tudi med spodnještajersko nemštvo pljusnile ideje nacizma in se poslej kot stalnica ohranjale in oplajale z dotokom sveže krvi iz rajha. Celje in celotna Spodnja Štajerska sta bila tako v letih pred vojno priljubljena počitniška cilja nemških študentov, ki so tu poleg "žetvene pomoči" (*Ernteeinsatz*; Ferenc, 1968, 93) svojim rojakom pomagali še na različne druge načine. Tudi Štajerska se je organizirala – v Kulturbundu (SDKB) je prevladala struja "prenoviteljev" (*Erneuererji*), ki je zaradi svojih pronacističnih stališč pogosto prihajala v spore z jugoslovanskimi oblastmi (julija 1936 so oblasti razpustile celjski KB – njegovo delovanje je bilo omejeno na "odbor petih"). Del nemštva na Štajerskem se je organiziral v duhu nacizma prek inozemske organizacije NSDAP (*Auslandsorganisation NSDAP*).

Spomladi 1941 se je tako začel odvijati že dolgo pripravljan in načrtovan proces, katerega cilj je napovedal že Hitler v svojem govoru 25. februarja 1940 v Münchnu; kot nemški življenjski prostor je namreč označil "*vse tisto ozemlje, ki so ga kultivirali, civilizirali in gospodarsko razvijali Nemci*" – vse kasnejše parole in propaganda ter dejanja okupacijskih oblasti pa nam dokazujejo, da so si kanili Nemci s podobno argumentacijo prilastiti tudi zasedena slovenska ozemlja.

SODI¹ je že od leta 1940 napovedoval ustanovitev nove organizacije "domoljubnih" Spodnještajercev (Ferenc, 1968, 745), tako da so potekala občasna posvetovanja spodnještajerskih Nemcev v Gradcu in drugod že z natančno določenimi cilji. Ob okupaciji formirana civilna oblast se je v veliki meri opirala na domače nemštvo (kadrovanju je služila evakuacija v začetku aprila), medtem ko so višje stopničke hierarhije zasedli predvsem avstrijski nacisti.

Navdušenje za Veliko Nemčijo in nacizem naj bi predvsem budila ŠDZ (ime so ji izbrali po predvojni *Steirer Partei*), ki so jo napovedali 7. maja 1941, 10. maja pa so Uiberreitherjevo odredbo o ustanovitvi ŠDZ objavili tudi v mariborskem Štajerskem Gospodarju. Šef civilne uprave je na čelo ŠDZ postavil avstrijskega nacističnega Franza Steindla.² Teritorialna organizacija ŠDZ se je oprla na okupatorjevo civilno oblast. Spočetka se je za potrebe organizacije formiralo pet okrožij: Celje, Maribor – mesto, Maribor – okolica, Ptuj in Ljutomer, po dokončni razmejitvi z Italijo pa sta bili oblikovani še okrožji Brežice in Trbovlje.³

Štajerski gospodar je obljubljal, da bo nova organizacija omogočala "vsem domačim in z iskrenim domoljubjem prežetim Štajercem, da dajo izraza svoji pripadnosti k domovini, Reichu in Führerju", zatorej: "Pričakujemo, da ne bo niti enega poštenega Štajerca, ki bi ostal ob strani, temveč bodo vsi brez pridržka vstopili v ŠDZ, kdor ostane izven ŠDZ, se izreka za strahovlado v zadnjih 23 letih". Uiberreither pa je zatrjeval: "ŠDZ bo ona velika organizacija, ki bo obsegala vse dobrosmisleče Štajerce" (ŠG, 1).

- 1 Uradov, ki so v rajhu (po anšlusu 1938 pa tudi v Avstriji) sodelovali z nemštvom v diaspori, je bilo kar precej – VDA (Volksbund für das Deutschtum im Ausland), BDO (Bund Deutscher Osten), najvidnejši organizaciji pa sta bili prav gotovo maja 1938 ustanovljen Südostdeutsches Institut (SODI), ki ga je v Gradcu vodil dr. Helmut Carstanjen, in Gaugrenzlandamt NSDAP (ustanovljen 3. 2. 1939), ki je imel svoji izpostavi v Gradcu in Celovcu. Medtem ko se je SODI ukvarjal z bolj "znanstvenim" utemeljevanjem aneksionističnih teženj nacističnega režima – dr. Helmut Carstanjen je še pred ustanovitvijo tega inštituta kot dr. Gerhard Werner potoval po Štajerskem in zbiral gradivo za svojo knjigo *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark* (izšla je leta 1935), v kateri je ugotavljal, da je Spodnja Štajerska po krivici pripadla Jugoslaviji, saj se tu pojma jezik in narodnost ne krijeta (večino prebivalstva tvorijo sicer slovensko govoreči, toda nemštvu naklonjeni Vindišarji/Vendi, medtem ko je narodno zavednih "Slovencev" malo), pa se je Gaugrenzlandamt NSDAP ukvarjal predvsem s političnim angažiranjem slovenskega nemštva, saj sta celovška in graška (to je vodil kasnejši celjski okrožni vodja Toni Dorfmeister) izpostava poslovali pod okriljem vodij gauov (Gauleiterjev) NSDAP za avstrijsko Koroško in Štajersko.
- 2 Steindl se je rodil v Eisenerzu 5. 4. 1911, leta 1928 je vstopil v HJ, leta 1930 pa so ga sprejeli v NSDAP. Po poklicu je bil učitelj, vendar so ga leta 1933 iz političnih razlogov odpustili. Poslej se je preživljal kot učitelj smučanja, vodil pa je tudi brigado SA v Avstriji. Po neuspelem nacističnem puču leta 1934 je bil obsojen na 9 mesecev zapora, po anšlusu pa ga je Uiberreither poklical v vodstvo gaua NSDAP Steiermark. Od aprila 1941 je sodeloval pri pripravi ŠDZ (ŠG, 2).
- 3 Okrožje naj bi obsegalo do 100.000 ljudi. Nižje enote ŠDZ so bile: krajevne skupine (Ortsgruppen) – do 5.000 ljudi, celice (Zellen) – do 1.000 ljudi in bloki (Blöcke) – do 200 ljudi (Befehlsblatt, 1941).

Sl. 1: Ženske in otroci v zbirnem taborišču v prostorih celjske okoliške šole. V mnogih primerih so nacisti "rasno ustrezne" otroke ločili od mater in jih namenili za posvojitve v "arijske" družine ali oddajo v domove Lebensborna (foto: Josip Pelikan; fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje).

Fig. 1: Women and children at the collection camp on school premises in the surroundings of Celje. In many cases "racially appropriate" children were separated from their mothers and intended for adoption into "Arian" families or Lebensborn homes (photo: Josip Pelikan; photo collection at the Museum of Recent History Celje).

Rezultati orientacijskega vpisa v ŠDZ, ki so ga pripravili med 17. in 25. majem 1941, so bili izjemni – kar 95% spodnještajerskega prebivalstva se je odzvalo pozivom Zveznega in drugih vodstev ŠDZ, še bolj pa so se ljudje seveda odzivali na neprikrite grožnje z izgonom, če se s svojim pristopom k ŠDZ ne bi hoteli "priznati k firelju in rajhu" (Ferenc, 1960–1961, 73).

Začasno oziroma stalno članstvo v ŠDZ je tako postalo nov kriterij za razvrščanje spodnještajerskega prebivalstva, ki ga je okupator do tedaj (v skladu z raziskavami SODI) delil na *folksdojčerje* (ti so imeli vsaj enega roditelja nemške narodnosti), *vindišarje* (germanizirano prebivalstvo, ki govori "slovenščini podoben" jezik – kriterij je bila raba germanizmov!) in *Slovence* (samo tem so "pripisovali" slovensko narodno zavest).

Okupator se seveda ni slepil o nepreosljivi vnemi Spodnještajercev za vzgojo v nacističnem duhu. Zvezni vodja Franz Steindl je tako 1. julija 1942 izjavil: "*Politično razpoloženje je po aprilu 1941 nedvomno padlo. To pa zato, ker navdušenje samo po sebi ni neko trajno stanje in so ljudje mnogokje imeli pretirano idealno predstavo o rajhu [...]. Težko je na številkah ugotoviti razpoloženje. Da bi v neki meri mogli prikazati to sliko v številkah, bi morda lahko rekli, da je 1% Spodnještajercev pripravljen, da gre z rajhom čez drn in strn do konca, morda 9% je brezpogojno zanesljivih, vendar ne odločnih, da bi vzeli nase tudi skrajne posledice. Na nasprotni strani razmerje ne utegne biti drugačno. Morda je tudi tam samo 1% pripravljenih, da gre z nasprotnikom do kraja v vseh okoliščinah, 9% pa bi se jih ustrašilo zadnje posledice. Vmesnih 80% tvori široka množica, katere pridobitev je naša naloga*" (Terčak, 1961, 108).

ŠDZ je bila mišljena kot vmesna organizacija, ki naj bi ljudstvo vzgojila v nacističnem duhu in mu privzgojila nacistični sistem vrednot, NSDAP (vanjo je bila včlanjena le izredno tanka vodilna plast ŠDZ) pa bi na Spodnjem Štajerskem ustanovili šele čez nekaj let.

Glavna naloga ŠDZ je torej bila "propagandna obdelava" spodnještajerskega prebivalstva, ki je potekala preko živega stika (množičnih zborovanj) in preko medijev (zlasti mariborskih listov Štajerski gospodar in Marburger Zeitung). Zborovanja in tisk so se odzivali na konkretna dogajanja po svetu in doma. Nekaj naslovov valov množičnih zborovanj je tako bilo: *Zakaj vojna* (oktobra in novembra 1941), *Nemčija zmaga* (marca 1942), *Nemčija ima zmago v žepu*, *Nemčija je postala nepremagljiva* (novembra 1942) ter *Zmagati za vsako ceno* (februarja in marca 1943) (Ferenc, 1980, 362).

Skupna značilnost obeh virov propagande je usmeritev na globalne teme – bralec oziroma poslušalec je iz "uradnih virov" izvedel precej več o položaju na svetovnih frontah kot doma. Položaj se je spremenil le ob največjih pretresih – uničenju Pohorskega bataljona v začetku leta 1943, pohodu XIV. divizije na Štajersko pozno pozimi 1944 in partizanski zasedbi Zgornje Savinjske doline poleti 1944. Tedaj so propagandisti v tisku napadli iz vseh topov in skušali dogodke odrezati od spodnještajerskega prebivalstva – to je bilo po njihovo slejkoprej preveč lojalno rajhu – in jim zmanjšati pomen.

Precej več besed so kronisti namenili dogajanju drugod – na Dolenjskem, Notranjskem in v širši ljubljanski okolici, od koder so prihajali številni zapisi o "banditskih" grozodejstvih. Pogosto so v obeh listih povzemali zapise iz ljubljanskega Jutra. Poleg lastnih "izdelkov" so občasno uporabljali tudi "zaplenjene" (!) banditske dokumente (ukaze, okrožnice) in pisma (!) obupanih in skesanih zapeljancev iz "banditskih vrst".

To stanje informacijske "tope grede" je propagandistom uspelo vzdrževati vse do konca vojne.

NEKAJ ZNAČILNOSTI POROČANJA O NARODNOOSVOBODILNEM GIBANJU NA ŠTAJERSKEM IN DRUGOD V SLOVENIJI

Kaj je okupacija in kdo je okupator?

Temeljna "resnica" o okupaciji leta 1941 je bila, da je šlo pri vkorakanju nemških čet na Spodnjo Štajersko za "vrnitev" le-te v rajh, kamor je že vseskozi sodila. Okupatorjevi propagandisti so bralce prepričevali, da Spodnještajerci po nemški priključitvi nimajo prav nobenega razloga za odpor in kakršenkoli osvobodilni boj: *"Čega naj se osvobodi spodnještajersko prebivalstvo? Morda delovnih možnosti, socialnega skrbstva, blagra evropske kulture po šolah, gradnje poštenih cest in komunikacij, državnega skrbstva za noseče žene, invalide, delavce, bolnike itd.? Ali naj bi Spodnja Štajerska zopet postala člen države, ki naj bi jo vodili belgrajski hazarderji, politični šarlatani in strahopetni generali?"* (ŠG, 5).

"Lojalni" Spodnještajerci so se namreč zavedali, da je: *"Osvobodilna fronta' (je) fronta hlapcev boljševizma. [...] Z rahlo roko je takrat (aprila 1941, op. p.) nemška vojska pobožala Spodnjo Štajersko. Kako pa je s tujimi agenti tolovajskega glavača Josipa Broza – Tita, ki se plazijo po naši domovini... Kako izgleda svoboda, ki jo prinašajo? Vpepeljene šole in občinski uradi, izropane trgovine ter privatne hiše, mučeni in končno tudi deloma na bestijalen način umorjeni ljudje."* (ŠG, 19).

Nekateri propagandisti nacizma so narodnoosvobodilno gibanje skušali razumeti in razložiti skozi prizmo nacističnega boja za oblast pred letom 1933, pri čemer seveda niso izpustili priložnosti, da bi svojemu svetlemu boju za pravičnejšo družbo prilepili kot negativni pandan boja nacionalističnih zapeljancev pod vodstvom židovsko-plutokratskih zarotnikov: *"Toda medtem ko smo bili nekoč sklenjen in odločen blok mož na podlagi novega, smiselnega svetovnega nazora, boreč se za duhovno in politično svobodo našega naroda, niso sovražniki Spodnje Štajerske nič drugega kot zaplotniki, požigalci in morilci. [...] Imamo torej opravka s kupom zločinskih pustolovcev, inficiranih deloma z neprevretimi nacionalnimi ambicijami, klerikalno lakomnostjo po oblasti in boljševiški idejami. Svetovnonazorno jih ločijo prepadi, zedinjeni pa so pod zastavo židovskega boljševizma, da bi – zvesti zakonom anarhije plenili, morili in rušili. [...] Njihova vest napram spodnještajerskim ljudem in spodnještajerski zemlji je zastrupljena, boljševizirana, poživinjena. Njihove misli glede bodočnosti se potapljuje v naropani hrani, zavest njihove odgovornosti napram mravstveni nalogi končuje s sabotažo, požigom in umorom. Kdor gre v gozd in se spremeni v zver, kdor to zver hrani in ji daje streho, se izključuje iz evropske skupnosti in zapade uničenju."* (ŠG, 5).

Šli so celo tako daleč, da so kot okupatorje ožigosali prav borce proti nemški zasedbeni oblasti: *"Če je nekdo, ki ima sveto pravico do dežele in do zemlje, je to tisti, ki je v tej deželi gradil svoje hiše, oral njeno zemljo in dvignil blagostanje. In to*

so bili več kot eno tisočletje ne morda Kranjci in čiči, pa tudi ne 'Jugoslovani'. Najmanj pa predniki tiste tuje tolovajske sodrge, ki jo je poslal komunistični glavar Josip Broz ropati na Spodnje Štajerskem. Dejansko so bili to naši rojaki, Štajerci. [...] čisto vseeno, ali so se posluževali nemščine ali pa narečij na Spodnjem Štajerskem. [...] Nemcev se torej nikar ne more smatrati kot okupatorjev, ker je Spodnja Štajerska njihova last... Le pogledajte si voditelje OF, same tuje komuniste, ki so že pod bivšo Jugoslavijo sedeli po ječah. Ali gre tu za Kidriča, Kardelja, Baeblerja, Fajfarja, Marušiča ali Avšiča, vsi so z one strani meje, sami tuji tolovaji [...]. To so okupatorji! Smrt in pogin komunističnim okupatorjem! Smrt krvi žejnim okupatorjem v službi Moskve!" (ŠG, 14).

Ljudje od drugod (iz Ljubljanske pokrajine) naj bi bili tudi izvir vsega zla, netilci nemira in hujskači na bratomorni boj. Štajerski gospodar in Marburger Zeitung sta "tolpe" redno označevala z besedama "tujerodne" (med njimi naj bi bilo Spodnještajercev le za vzorec, glavnino pa naj bi predstavljali kriminalni elementi z območja Ljubljanske pokrajine ali celo iz drugih predelov nekdanje Jugoslavije)⁴ in "boljševistične" (tudi: boljševiški morilski banditi; ŠG, 12).

"Mi smo tedaj samo 'operacijska cona'⁵ bojišča, na katerem se bojujejo plačani agenti Moskve z umori, terorjem, napadi in sabotažo ob brezobzirnem žrtvovanju od njih zapeljanih ljudi. V njihovi (sic!) vrstah se morda tu in tam pojavi kot optični drobec kak nacionalni patrijot, klerikalni samotar, izvrženec življenja ali romantik – cilj, vodstvo in metoda njihovega ubijanja in ropanja so komunističnega porekla. [...] Člani tolpe iz Dolenjske, ki so oktobra 1942 zastonj butali ob naše vrste – na čepicah so imeli sovjetsko zvezdo na belo-modro-rdečem traku, v žepu pa molitvenik in rožni venec, so bili kot ujetniki veseli, da so se rešili pekla. Ti ljudje so bili simboli boljševiškega množinskega terorja. [...] Ali hrvatski kmet, srbski delavec, slovenski duhovnik ali spodnještajerski rudar – Stalin jih pošilja povsod, kjerkoli le more, v smrt, ako ne izpolnjujejo njegovih zapovedi in ne služijo njegovim interesom" (ŠG, 7).

Zlasti priljubljeno je bilo pisanje o mešanju borcev v partizanskih enotah in strašenje spodnještajerskih fantov in mož, ki bi se pridružili partizanom, z Dolenjsko: "V smislu tega povelja banditov ni vpostavljeni tam, kjer so doma, temveč jih je izmenjati. Hrvate n. pr. je vpostavljeni na slovenskem Kranjskem, ljubljanske Slovence pa na Hrvaškem. [...] Prisilno rekrutirani Spodnještajerc naj bi torej, daleč od svoje domovine, nekje v Bosni ali Srbiji tvoril krmo za topove" (ŠG, 12).

"Da bi spravili v razrušeno in razredčeno Dolenjsko vsaj nekaj novega življenja, spravljajo komunistični tolovaji iz Spodnje Štajerske moške razne starosti s svojih posestev in delovnih mest na Dolenjsko. Kot delovne sužnje jih spravljajo komu-

4 "Tolpe, ki danes vznemirjajo našo domovino, so – izvzemši par izvržencev – tuja sodrga iz Kranjske in Hrvaške, pobegli vojni ujetniki, intelektualci iz Ljubljane in ostali izmeček Balkana" (ŠG, 7).

5 IV. operativna cona.

nistični tolovaji v prisilna taborišča, kjer morajo delati ob najsramotnejših pogojih. Znano je, da so morali spomladi prisilno rekrutirani Spodnještajerci na Dolenjskem vleči pluge in orati trdo, kamenito zemljo. Priganjali so jih z bičem kakor sužnje. [...] Tako so spoznali sramotne namene tolovajev, okupirati tudi Spodnjo Štajersko ter uporabiti prebivalstvo kot delovne sužnje" (ŠG, 16).

Proti tistim, ki bi se pridružili narodnoosvobodilnemu gibanju pa je lahko okupatorska oblast nastopila z vso ostrino.

"Po odredbi šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem se sorodnike prisilnih rekrutirancev, ki se ne vrnejo v najkrajšem času, odstranjuje prisilno z njihovih posestev, obenem pa sledi zaplemba njihovega premoženja. Prav tako sledi [...] tudi izključitev sorodnikov iz ŠDZ. S tem je zvezana izguba začasnega državljanstva, odhod v posebno delovno taborišče itd." (ŠG, 12).

"Pet tolovajskih voditeljev in podvoditeljev je bilo ustreljenih, osem pa ujetih. [...] Dotični kmet, ki je svojo hišo dal na razpolago tolovajem za njihove sestanke, je bil na licu mesta ustreljen. Stanovanjska hiša in postranska poslopja so bila vpepeljena. Po izpovedovanju ujetnikov je pri tem poginilo nadaljnjih 11 merodajnih tolovajskih funkcionarjev."⁶

O "banditski problematiki" sta pisala zlasti zvezni vodja (*Bundesführer*) ŠDZ Franz Steindl in Siegfried Treml (vodja Vodstvenega urada II [*Führungs Amt II*] pri Zveznem vodstvu) – prvi propagandist ŠDZ.

Steindl je nasprotnike dobrohotne nemške priključitve Spodnje Štajerske rajhu označil takole: "Za malo manjšino zavestnih nosilcev volje tuje ideologije so pomenili dnevi preobrata v l. 1941. konec njihovega političnega sveta in moči. [...] Pri tem se ne oziram niti na peščico zavednih komunistov, ki so ob pričetku vojaškega obračuna odšli z boljševidom v gozdove, da bi primerno naročilom Kominterne kot partizani z ropom, umora (sic!) terorjem in sabotažo motili obnovo ter ogrožali red in mir. Dokler je bila Nemčija na vojnih frontah v zmagovitem prodiranju je bilo njihovo delovanje politično brez pomena, čeprav so čestokrat zahtevali žrtve naših najboljših ljudi. [...]"

Usoda nam ni namenila samo celo vrsto največjih zmag [...], prihranila pa nam tudi ni protiudarcev in žrtev.

Naši politični nasprotniki – majhna manjšina, ki je skozi 23 let nosila trobojnice slovanstva pa slutijo svojo zarjo in prihajajo na dan. Razlikovati bi hotel tu dve skupini: Prvič nasprotnike dejanja, ki stoje pod vodstvom Moskve, zločince in utopiste, ki vznemirjajo kot banditi posamična področja Spodnje Štajerske ropom in terorjem. Na čast Spodnještajercem je treba tudi ugotoviti, da je v vrstah tega izmečka človečanstva jedva najti Spodnještajerce, saj (se) banditi rekrutirajo večinoma iz Gorenjske, Ljubljanske pokrajine ter iz raznih delov Balkana.

6 O razbitju odporiške organizacije 22. 9. 1944 v Hočah pri Mariboru (ŠG, 15).

Sl. 2: Obisk propagandno-kulturniške skupine v celjski tekstilni tovarni Metka (foto: Josip Pelikan; fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje).

Fig. 2: Visit of a propaganda-cultural group to the textile factory Metka in Celje (photo Josip Pelikan; photo collection at the Museum of Recent History Celje).

Mi jih ne respektiramo kot vojake, temveč so to morilci in roparji, katerim smo napovedali maščevalno borbo do zadnjega. Z morilci naših Blockführerjev, policistov, Wehrmann-ov, delavcev in kmetov ni diskusije in ne sporazuma, temveč samo zakon totalne iztrebitve.

Nasprotnikom duha, ki nas sovražijo, ne da bi imeli korajžo do poslednje konsekvence, pa velja ista usoda. Oni so duhovno orodje banditov. Oni so krtice naših dni, zastrupljevalci duš. Oni so banditi duha in propagande, oni so sovražniki Reicha, zato jih bomo pobijali do iztrebljenja.

Bandite in njihove podrepnike in vse, ki bijete z njimi skupno stvar, bomo dosegli in pobili, stavili jih bomo pod zakon totalne iztrebitve.

Domovini zvesti Spodnještajerc pa koraka z nami skozi noč in meglo k soncu do zmage" (ŠG, 4).

V ozadju gibanja naj bi bila seveda židovsko-komunistična zarota, "banditi" pa plačanci Moskve. Uiberreither je v svojem govoru v Mariboru aprila 1944 dejal: "Boljševizem in kapitalizem – dva univerzalizma pod židovskim vodstvom, sta se liki bolezni razširila po Evropi [...]" (ŠG, 13). Toda Nemčija je nepremagljiva: "Poginilo bo židovstvo v vsaki obliki – v obliki boljševizma ali plutokracije. Zmagala bo Nemčija!" (ŠG, 8; 9).

Voditelji gibanja so bili prekaljeni agentje Moskve, plačanci Kominterne, osebnostno pa žalostne, nemoralne in propadle kreature. Osebnostno slikanje in diskreditacije so bili prav gotovo prva stalnica pisanja o narodnoosvobodilnem gibanju. V Gospodarju je izšlo kar nekaj posameznih in skupinskih portretov voditeljev odpora (J. B. Tita, Beblerja, Kardelja, ...).

Kot primer za to pisanje si oglejmo Titov "portret": *"Glavar vseh balkanskih tolovajev je zloglasni Josip Broz, ki si je nadel ime Tito (Tajna Internacionalna Teroristična Organizacija) [...] gozdni maršal. [...] Že kot otrok je bil Josip Broz zelo nasilen in nagle jeze. Že kot deček je kradel povsod, karkoli mu je prišlo pod roko. Učiteljevo stanovanje in župnišče nista bila nikoli varna pred njegovimi dolgimi prsti. Ukradeno blago je mali Tito dobro vnovčil. [...] Tita ubogajo in mu služijo številni ljubljanski frakarji iz tabora OF. [...] Tito (v Drvarju, op. p.) ni vzel puške ali strojnice, da bi se branil, kakor bi to dolikovalo 'maršalu', temveč se je s svojo priležnico skrivil pod neki most, med tem pa je njegova telesna garda padla pod krogla [...]. Pri preiskavi 'glavnega stana' so našli novo maršalsko bluzo v samem zlatu in rdeče maršalske hlače, v sobi njegove priležnice so našli najfinejše žensko perilo, bonbončke, kekse in mnogo sladkega vina [...]. To je življenjska slika tega vrhovnega tolovaja [...]. Ali nas smatrajo res za tako neumna teleta, da si bomo sami poiskali mesarja? Ta mesar bi bil brez dvoma Broz-Tito, ako bi prišla pri nas do veljave komunistična drhal"* (ŠG, 20).

Precej podobna sta si portreta Kardelja in Beblerja: *"[...] (Kardelj, op. p.) (je) živel od očetovih žuljev [...] ni delal nič ter je samo posedal po kavarnah. Ko so očetovi viri usahnili, se je Kardelj obesil na ženske rame. Značilno je, da je živela večina slovenskih levičarjev več ali manj od žuljev trapastih babnic, ki so garale noč in dan. [...] Svetli vzgled tolovajskim glavarjem je bil znani Josip Vidmar, ki je živel na ženin račun polnih 15 let. [...] Čudni so ti komunisti! Toliko pripovedujejo o dobrotah v Rusiji in vendar se vračajo nazaj v našo 'revščino'. [...] Prva Kardeljeva skrb po povratku iz Sovjetije je bila, da je dosegel ločitev zakona s Franjo Mežanovo. Poiskal si je drugo pohlevnejšo ptičko in pravo komunistko Josipino Maček iz Zadobrove. [...] Edvard Kardelj je neozdravljivo bolan. Boleha na boleznih, ki se imenuje 'Friedreichsche Krankheit oder hereditäre Ataxie'. Čim pride ta bolezen do višje stopnje, se bolnik ne more obleči in tudi ne jesti. [...] Bolezen je neozdravljiva in vpliva na živčni sistem ter na duševno razpoloženje"* (ŠG, 21).

V življenjepisih voditeljev odpora se pojavlja stalnica – bonvivanstvo z moskovskim denarjem, lahkoživost in ženskarstvo ter patološke psihične poteze. Alešu Beblerju so njegovo spogledovanje s komunizmom zaradi meščanskega pedigreja še bolj zamerili: *"Med slovenskimi komunisti vidno razločujemo dva tipa: buržujškega ali meščanskega in proletarskega. [...] Znano je, da v vodstvu OF in KPS ni niti en sam odstotek delavcev. Tu so na prvem mestu izprijeni študentje, brezposelni odvetniki, odpuščeni profesorji, spačeni zdravniki, pokvarjeni učitelji in delavski*

krvosesi iz vrst strokovničarskih 'borcev'. [...] Vsi ti buržujsko-komunistični tipi se navdušujejo za komunizem iz objestnosti, nasičenosti in duševne pokvarjenosti. Vsi so telesno ali duševno bolani. Skoraj pri vsakem vodilnem buržujskem komunistu je možno zaslediti kal bolezenskega ali na blaznost spominjajočega. Včasih nevrastenijo, eruptivne spolne pojave, največkrat pa duševno naveličanost. [...] Tako je Kidrič spričo svojega očeta nekoč poskusil samomor s skokom skozi okno. [...] Ima zelo prikupljivo zunanost (Bebler, op. p.), dočim Kidrič in Kardelj že na prvi pogled odbijata. [...] Baebler ubija ljudi premišljeno, preračunano, brez strasti in brez mržnje" (ŠG, 29).

Največje škode pa odpor in zakrinkana komunistična revolucija ne bosta naredila nepremagljivi Nemčiji, temveč lastnemu narodu: *"Samo nesrečo kličejo – nad bedni narod moj – potlej predrzno vičejo osvobodilni boj. [...] Tako toži spreobrnjenec. [...] Vprašajmo se le, ali je ta lažni 'osvobodilni boj' kaj koristil našemu ljudstvu! [...] Do danes je zahtevalo to 'osvobojenje' nad 40.000 življenj fantov, mož, žena in otrok, na tisoče pohabljenecv, na stotine upepeljenih vasi. [...] In končno največje zlo: ta 'osvobodilni boj' nas ni zedinil, temveč je ustvaril med našim narodom prepad, ki je tako poln mučeniških slovenskih trupel, da ga ne bo mogoče več z dobro besedo premostiti. [...] In kaj smo prejeli za te ogromne žrtve? Revolucijo, krvavo komunistično revolucijo, ki je sprožila krvavo bratomorno vojno. [...] Zadnji čas je, da se tega zave prav ves narod ter z vso močjo udari po teh mednarodnih izkoreninjencih!" (ŠG, 17).*

NASPROTNIKOVI DOKUMENTI IN PRIČEVANJA

Propagandisti ŠDZ in dopisniki v oba lista so z veseljem uporabljali ali tudi "izdelovali" avtentične "tolovajske" dokumente, s katerimi so odpirali oči svojemu bralstvu. V naslednjem odlomku grozijo ideološko ne dovolj zgrajenim tovarišem s hudimi sankcijami:

"Štab 1. bataljona 'Ljube Šercerja'

Strogo saupno (sic!)

KOMANDI DOLOMITSKEGA ODREDA

Po ustni odredni (sic!) Komandanta 3. grupe se morajo vsi na novo mobiliziranci komisijsko pregledani (sic!) in kateri naj bi se pregledali in sicer komisija se naj sestoji iz 3–5 100% komunistov, kateri jim (sic!) naj isprašajo, kaj je komunizem, kakšen je cilj komunizma in kateri so svetovno znani vodje komunistov. [...] Kateri ljudje znajo odgovarjati na zgornja vprašanja in kažejo zanimanje za komunizem, se jih uvrsti zaenkrat, dokler ni orožja v delovne odelke (sic!) na ta način bomo lahko napravili 100% čisto komunistični kadar (sic!). Vse one, kateri ne vejo nič o zgodovini komunizma in nimajo zanimanja zato se jih likvidira" (ŠG, 3).

Sl. 3: V letu 1942 – na vrhuncu nacistične moči – so po večjih štajerskih mestih prirejali t.i. "okrožne dni", na katerih so predstavljali nove množične organizacije in uspehe zasedbene oblasti. V Celju so okrožni dan izvedli 29. in 30. avgusta (foto: Josip Pelikan; fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje).

Fig. 3: In 1942 – at the peak of Nazi power – "regional days", where new mass organizations and achievements of the occupation authority were presented, were organized in all bigger Styrian towns. The "regional days" in Celje were held on 29 and 30 August (photo: Josip Pelikan; photo collection at the Museum of Recent History Celje).

Precej besed so namenili tudi razkrinkavanju OF in mračnim napovedim za primer "tolovajske" zmage: "Ker je bilo dobro znano, da se niti v Srbiji ali Hrvatski in tudi ne v pokrajini Ljubljani jedva kdo navdušuje za komunizem, so segli po stari praksi in poskusili s prikrito organizacijo, takozvano 'osvobodilno fronto' ali OF. Da bi OF čim širšim krogom prebivalstva bolj teknila, so jo prikazali kot združitev različnih skupin. Še jasnejši je boljševiški namen uničevanja in iztrebljenja v nekem 'strogo zaupnem' oklicu Centralnega odbora komunistične stranke Jugoslavije z dne 10. oktobra 1943 ter v neki istočasni deklaraciji 'Centralnega odbora komunistične stranke Slovenije', ki jo je podpisal neki Boris Kidrič. Tu čitamo med drugim: 'Centralni odbor se zaveda, da zija med komunistično stranko in liberalci ter krščanskimi socialci kakor tudi med ostalimi politično izravnanimi elementi OF globok prepad. Centralni odbor se nadalje zaveda, da mora sleherna skupnost z meščanskimi

elementi OF prenehati, ker so le-ti izključno protirevolucionarji in taki elementi, ki so prodali svoje prepričanje iz koristoljubja. Vse voditelje OF, ki pripadajo kaki meščanski smeri, je likvidirati! Vse posestnike zemljišč, kapitaliste, industrije in kulake (kmete) je likvidirati! Sleherne voditelje in funkcionarje meščanskih strank, ki niso za OF ali NOV in niso bili tam likvidirani, je likvidirati! Vse intelektualce, dijake in kavarniške politike je likvidirati! Vse duhovnike, ki so sovražni napram delavskemu ljudstvu, je likvidirati! Vse bivše jugoslovanske oficirje – tudi tiste, ki so pri NOV – je likvidirati! Vse duhovnike je pozapreti. Cerkve ostanejo zaprte! Torej: dobesedno vse, kar je OF nekoč zamamila in z obljubami zvabila na limanice, je za slučaj komunistične zmage na likvidacijskem seznamu. Kdor se z boljševizmom zveže, se sam zapiše poginu" (ŠG, 8).

Zelo priljubljena so bila pričevanja skesancev – ljudi, ki so morebiti res verjeli Uiberreitherjevim pozivom in obljubi o amnestiji in se predali (ter ostali živi, kar je bila redkost), njihova pričevanja pa so propagandisti vedno izdatno "oplemenitili".

Pričevanja je navadno začel opis ugrabitve: *"Rudar Karl T. (Kreis Cilli) pripoveduje: 'Čim sem prišel iz rudnika, so me že pograbili tolovaji. Nisem imel niti časa, da se preoblečem'" (ŠG, 16).*

Pričevanje slikarskega pomočnika Pavla Bajde iz Kranja (mobiliziran v partizane, pobegnil k domobrancem) se začne podobno: *"Ko sem se 20. februarja 1944 vračal s kolesom domov, so me prijeli na cesti oboroženi tolovaji ter me prisilili, da sem jim sledil. [...] 20. aprila se mi je posrečilo zbežati. Sedaj sem pri domobrancih v Kranju z namenom, da se bom boril proti komunističnim tolovajem za pravico in zemljo" (ŠG, 18).*

Pri bralstvu je bilo seveda treba zbuditi zaupanje v "zanesljivega" informatorja: *"Ta spodnještajerski delavec je zelo inteligenten. [...] Tako se je pretolkel Barbek, sin nemške matere bedno skozi življenje. Ker se ni nikdo brigal zanj, je bil nemoteno izpostavljen prišepetavanju marksističnih hujškačev. Po osvoboditvi v aprilu 1941 se je dvignila tudi njegova življenjska raven. Živel je mirno in varno rodbinsko življenje, dokler nista komunizem in OF stegnili svojih krempljev tudi po njem. Z znano metodo zapeljavanja in z zavratnimi frazami OF so preslepili tudi Barbeka. [...] Kdor pride k tolovajem [...] mora prestati gotov čas preizkušnje. V tem času ga uporabljajo kot tovarno živinče. [...] Vedno je bila le mesna juha s fižolom in cmoki kot neke vrste Eintopf. [...] Temu nasproti pa so imeli komisarji in oficirji po več jedi. [...] Starejši tolovaji so imeli tudi boljše izkušnje pri ropanju. [...] Pri razdeljevanju cigaret je prišel najprej na vrsto štab!. Glavni funkcionarji OF, večinoma učitelji, katerim sta smrdela delo in uk, falirani profesorji, zdravniki brez čuta odgovornosti, bivši dijaki in ničvredneži, politiki, željni oblasti in predkaznovani kriminalni tipi se nahajajo stalno na varnem" (ŠG, 24).*

Pripovedi ubežnikov so navadno razkrivale partizanska grozodejstva. Bajde je o usodi "nezanesljivega" mobiliziranca Zmrzlikarja povedal: *"Pes ni hotel crkniti, imel*

je dvojna prsa'. [...] Kakor so pripovedovali ostali krvniki in zverine v človeški podobi, je zelo trpel ter umrl šele po štiriurnem mučenju. [...] To satansko mučenje [...]. Takšna je usoda, katero pripravljajo vsakemu Gorenjcu v Moskvi izšolani komunistični morilci in zločinci, ki se boje le dnevne svetlobe ter dela. [...] Gorenjci! Presodite sami! Ali hočete z morilci v sigurno smrt, ali pa z močno in urejeno Veliko Nemčijo v lepšo bodočnost! Pomagajte oblasti in domobrancem pri uničevanju in iztrebljenju komunistične kuge!" (ŠG, 18).

V Gospodarju so nekajkrat pisali o skupinskem prebegu rekrutirancev v partizane, ki so se odzvali na Uiberreitherjevo obljubo amnestije (jeseni 1944) vsem partizanom, ki bi se prostovoljno predali in si med partizanščino niso umazali rok s krvjo.

"Na kolodvoru v Rann-u stoji 47 mož, ki so jih bili tolovaji prisilno rekrutirali: sestradani in prezebli, stisnjeni v pravcato krdelo. Večina izmed njih nima plašča in cunje njihovih razcapanih oblek jim vise od drgetajočih teles. [...] V poletju so jih bili zavlekli tolovaji. [...] Pobegnili so iz kazenskega bataljona pri delu na cestah ter iz dolenjskih brigad ter so se javili nemški oblasti. [...] Med politkomisarji in tolovajskimi voditelji nikdo ni videl kakega inteligentnejšega ali omikanega človeka. Čim bolj zločinski ali brutalni je bil kak tip, tem višji položaj je zavzemal pri tolovajih. [...] Eden izmed njih je dejal: 'Naj se zgodi z menoj, karkoli hoče, grem iz tega pekla, saj me Nemci ne bodo ubili!' [...] Ko so slišali, da bodo spet smeli delati, so jim žarele oči samega veselja [...] oglejte si te vrnjence in poslušajte, kadar pripovedujejo o vaših ofarskih junakih! Kar govorijo, ni nikaka propaganda, to niso nikaki naročeni štatisti, ki bi za denar pripovedovali grozne legende, to so Spodnještajerci, ki so vso sleparijo OF doživeli na lastni koži" (ŠG, 26).

MED 'TOLOVAJI'

Bralstvu je bilo treba kar najbolj barvito predstaviti nasprotnika, njegovo delovanje in način življenja, ki je bil v kričečem nasprotju s tem, kar je med ljudmi veljalo za normalno in moralno.

Začenjamo z razbijanjem mita o enakosti med borci: *"V štabni kuhinji se hranijo samo: ožji štab brigade t. j. komandant, politkomisar, namestniki, načelnik štaba, administrator in strojepiska in sekretar ZKM (Zveze komunistične mladine, op. p.), šef obveščevalnega centra, sanitetni referent in intendant brigade. Vse ostalo osebje in edinice se hranijo na kazanu.' [...] pa prejema svojo vodo in zelje iz skupnega kotla" (ŠG, 22).*

Iz načina življenja 'tolovajev' in njihove zelo ohlapne morale se je dalo sklepati, kaj bi se na Spodnjem Štajerskem dogajalo po njihovi zmagi: *"Komunistična vojska ima v svojih vrstah ljudi obojega spola, borce in borilke. Ti živijo kar svobodno v vsakem pogledu. Ker se pa vendarle še niso mogli popolnoma iznebiti 'buržujskih navad in predsodkov', da je življenje zakonske dvojice lepše kakor zgolj ljubimkanje*

na splošno, so se začele borilke močiti, borci pa ženiti. Letos spomladi je zavzel ta pojav velik obseg in ga je bilo treba pravno urediti. 'Glavni štab NOV in PO Slovenije' je zato izdal politkomisarjem navodila o sklepanju 'zakonov'. Poroka, ki jo predpisuje ta obrednik, je na las podobna nekdanji rokovnjaški poroki pod brezo. Zanima nas, kaj dela ofarski župnik Mikuž in z njim vred tista 'Verska komisija pri slovenskem narodnem osvobodilnem svetu', da ne protestirata proti takemu koruzništvu... Obrednik uvaja poroko pod brezo, ki jo opravljajo politkomisarji. [...] Vprašanje je tudi: Kaj neki je gnalo komuniste v hribe? Ali morda navdušenje za 'osvobodilno' borbo ali morda za življenje pod brezo?" (ŠG, 23).

Vsa pokvarjenost in zločinskost nasprotnika je privrela na dan tedaj, ko so za nekaj dni ali tednov prevzeli oblast v kaki vasi: "Dva dni kasneje, 8. januarja, so komunisti priredili v Škocjanu 'miting' v prostorih tamošnje gostilne. Na prireditve so ljudi naganjali s silo. Govoril jim je neki 'tovariš Lovro'. Po njegovem govoru so se hoteli ljudje raziti, toda komunisti so jih prisilili, da so morali ostati še na 'veselici', ki je trajala pozno v noč. Tudi žena in deklet niso pustili domov, temveč so morale plesati s komunisti.

Velika Ilova gora, mirna in lepa dolenska vas, je živela svoje redno kmečko življenje – dokler ni prišla komunistična 'svoboda'. [...] Tomšičeva je odšla naprej v zasede, Ljubljanska pa je ostala na Ilovi gori. Ponoči ob treh so nagnali kmečke gospodinje, da so morale za razbojnike kuhati. Pri vsaki ženski je stal tolovaj s puško in pazil, da bo vse v dobro. V tolpi je bilo tudi okrog dvajset žensk, povečini Ljubljančank ali iz Notranjske. Vse so bile v moških oblekah, oborožene so hodile med moštvom in z njimi tudi spale po skednjih in šupah. Za štab so kuhali posebej v hiši nekega kmeta. [...] Neka Belokranjka je bila celo komandirka.

Toda junačenja ljubljanskih gospodičev je bilo kmalu konec. [...] Začelo se je streljanje. Boriti so se morali prisilni mobiliziranci in otroci. 'Štab' te tolpe se je pa med streljanjem zabaval v Perkotovi hiši. Prepevali so divje pesmi in igrali na citre" (ŠG, 9).

S kratkotrajno osvoboditvijo Zgornje Savinjske doline poleti 1944 je postala grožnja, ki so jo posebljali partizani, nenadoma zelo predstavljiva in realna: "Po skoraj 48-urnem težkem boju so vdrli tolovaji v naselbine ter izvedli 'osvoboditev' v obliki plenjenja, ropanja in pustošenja. Na bestialni način so umorili več mož in neko ženo, pri tem pa so po boljševiškem vzoru streljali svoje žrtve v tilnik, jim iztikali oči ter jih tudi sicer mučili na najsramotnejši način" (ŠG, 15).

Osvoboditelji so v Zgornjo Savinjsko dolino prinesli svoj nemoralni način življenja, katerega žrtve so bili predvsem njim naklonjeni, zapeljani posamezniki in družine: "K Pastirkovim nad Sulzbachom so pridno hodili komunisti. [...] Med komunisti, ki so se pri Pastirku čutili kakor doma, je bil zlasti politkomisar bataljona Kijev. Vrtel se je stalno okrog deklet, dokler končno ni zapeljal ene izmed domačih hčera. [...] Nastopile so posledice. Dekle je bilo noseče. Kakor bi odrezal, je pre-

nehala komisarjeva ljubezen. [...] Bole je prepričal dekle, da je nujno potrebno, da gre v gozd k partizanom, da bo na ta način oprala svojo 'sramoto' pred svetom in domačimi. [...] Odšla je v gozd. [...] Da bi zabrisali vsako sled, so dekle kratkomalo ustrelili, domačim pa javili, da je odšlo na Dolenjsko. [...] Zadevo so na ta način uredili popolnoma po OF-arskih zakonih. Politikomisar je spravil s sveta žrtev svoje zlobe in razbrzdanosti. [...] Doma pa čakajo sorodniki, da se bo dekle vrnilo z Dolenjske. Čakajo ter še vedno z veseljem sprejemajo komunistične tolovaje in morilce, od katerih pričakujejo, da jim bodo prinesli 'svobodo'" (ŠG, 28).

Partizanska enklava v Zgornji Savinjski dolini je za kratek čas postala "tolovajska republika", v kateri se je dogajalo vse tisto, kar so bralci obeh listov dotlej poznali le iz člankov o Dolenjski in Notranjski ter tamkajšnjih izkušnjah z osvoboditelji – represalije, teror in kričeče manifestacije nemorale ter svetoskrunstva: "Prvi dnevi 'osvobojenja' so bili še polni sončne svetlobe. Vino je teklo v potokih, bilo je mnogo plesa in ljubezni. Miting se je vrstil za mitingom. Na teh mitingih so tolovaji prebivalstvu predstavljali razne svoje tipe kot preoblečene sovjetske polkovnike in ameriške majorje. Bivši župnik Lampret, ki je bil že za časa Jugoslavije izključen iz katoliške cerkve, se je pojavljal na prižnici opasan z revolverjem ter je pridigoval o bližajočem se rajju. [...] Že v prvih dneh so tolovaji zavlekli neznano kam vse poštene prebivalce gornjega Sanntala. Mnogi izmed njih so bili umorjeni ali pa mučeni. Cvetelo je denuncijanstvo, glavno besedo pa so imeli delamrzneži in predkaznovani zločinci. [...] To prebivalstvo si ne želi nič bolj kakor rednega življenja v nemški državi" (ŠG, 30).

Septembra 1944 se je v Zgornjo Savinjsko dolino z nemško vojsko in upravo vrnil red, nasprotnikova zapuščina pa je bila grozljiva: "Ko smo po vpadu v Pakenstein, Praßberg in Leutsch septembra t. l. očistili tolpa imenovane kraje, se nam je nudila tam odurna podoba. Ležali so po cestah nametani moški s prerezanimi vratovi, zdobljenimi lobanjami in popolnoma nagi. Neka žena je imela na sebi s silo iztrgano obleko ter iztaknjene oči. Slike teh spačenih ljudi so tako strašne, da nam prepoveduje zdrava dostojnost, da bi jih objavili. [...] Po vzoru Moskve se voditelji OF tudi ne plašijo umorov v lastnih vrstah, ako jim gre za odstranitev neljubih jim konkurentov" (ŠG, 27).

Prispevke, ki vsebujejo vsaj zrnce (dostikrat do nespoznavnosti "popravljen") resnice pa spremljajo članki, ki bi s svojo resnicoljubnostjo spravili v zadrego celo slavnega Münchausa: "Bivši kraljevi ban, ljubljanski advokat in sedanji prometni in prosvetni minister pri komunističnem glavarju Josip Broz-Titu, dr. Drago Marušič, je izjavil po poročilu agencije Reuter, 'da je pomanjkanje obleke v 'osvobojenem ozemlju' deloma tako veliko, da delajo kmetice na polju nage in da so oblečene samo s predpasnikom. Štiri do petčlanske rodbine posedujejo čestokrat samo eno obleko, ki jo nosi tisti član rodbine, ki ima zunaj opravka. Ostali člani rodbine sedijo medtem popolnoma nagi v svoji hiši...' (ŠG, 25).

Sl. 4: Grozljiv prepad med nacistično propagando o napredku in uspehah novega režima ter krvavo resničnostjo so razgalili številni primeri terorja nad uporniški rodoljubi (fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje).

Fig. 4: The terrifying split between Nazi propaganda on the progress and achievements of the new regime and the bloody reality was exposed by numerous cases of terror against rebellious patriots (photo collection at the Museum of Recent History Celje).

'BACHERN-BATALJON' IN 'XIV. DRUHALSKA DIVIZIJA'

Precej pozornosti štajerskega nemškega tiska sta pritegnila poraz in uničenje Pohorskega bataljona na Osankarici januarja 1943 in pohod XIV. divizije na Štajersko leta 1944.

"Znani nacionalsocialistični publicist" Delti Ordelt je v svojem članku v razglabljanje o nasprotniku vpletel celo nacistično rasno teorijo: *"Vzorni primer za to je bila s posameznimi izjemami 8. januarja t. l. na Bachern-u uničena tolpa.⁷ Škoda je le, da spodnještajersko prebivalstvo ni videlo vsaj fotografij teh rasno manjvrednih glav; njihov izgled je odgovarjal načinu njihove borbe in njihovih dejanj, odgovarjal je popolnoma metodam katynskih morilcev.*

Nič ne napravlja tako globok vtis kot primera med vojaki in obvezniki delovne službe iz Spodnje Štajerske na eni in med barabami, ki se imenujejo 'bojevniki za svobodo', na drugi strani" (ŠG, 5).

Zmaga nad Pohorskim bataljonom je v jadra okupatorske uprave in propagande nedvomno vpihnala svežega vetra, ki ga je začutil tudi Franz Steindl, zvezni vodja ŠDZ: *"Če torej piše komandant Franz Rosmann vulgo Stane v svojem poročilu na naslov 'glavne komande slovenske osvobodilne vojske in partizanskih odredov dne 12. aprila 1943, da je bil naš Bachern-bataljon naš najboljši bataljon ter upamo, da bomo iz njega črpali največje število novega vojaškega in političnega kadra' in če piše nadalje, 'da so se nahajali politični kadri Bachern-bataljona, ki so bili določeni za teren, povodom spopada dne 7. januarja 1943 še pri bataljonu ter da so doživeli isto usodo brez vsakega sledu' – je lahko prepričan, da bo doživela njegova nova četa pod vodstvom obeh banditov Bogdana in Harkova isto usodo kot stara tolpa na Bachernu: uničenje do zadnjega moža" (ŠG, 6).*

XIV. divizija naj bi s svojim pohodom na Štajersko pozno pozimi leta 1944 dosegla precej smelo zastavljenih ciljev (osvoboditev večjih središč) in organizirala širok protiokupatorski odpor. Ker se to ni zgodilo in ker je Nemcem kljub precejšnjim izgubam uspelo obdržati pozicije, so pohod izrabili za odmevno propagandno akcijo.

Franz Steindl je v začetku marca 1944 v Gospodarju podal bilanco vdora XIV. divizije na Štajersko: *"Tolpa, ki se je bistveno rekrutirala iz področja Ljubljane in Kočevja – v njenih vrstah so se nahajali tudi Badoglijevi Italijani in druga sodrga – je štela nad tisoč mož in 150 konjev in mul, oborožena pa je bila z orožjem iz italijanskega izdajstva.*

612 naštetih mrtvih banditov leži od Wachenberg-a preko Gonobitz-a do sotesk in gozdov planine Praßberg in ni je moči na svetu, ki bi jih zamogla spet oživeti.

---

7 Pohorski bataljon.

182 banditov – med njimi sedem oboroženih babur – je bilo ujetih ali pa so se prostovoljno predali. Njih stanje je strašno. Z ozeblinami na rokah in nogah, polni uši in nesnage, sestradani do kosti, nudijo sliko bede.

Odličen je tudi delež, ki ga je imelo pri tem uspehu domače spodnještajersko prebivalstvo. Ujeti banditi potrjujejo soglasno, da je bil sprejem banditov pri spodnještajerskih kmetih vse drugo, samo ne prijazen. Prebivalstvo je sleherni gib banditskih edinic tekoče sporočalo nemškim uradam. [...] V mnogih slučajih so se kmetje osebno udeležili aktivnega pobijanja tuje sodrge ter tako doprinesli nov lep dokaz spodnještajerske zvestobe do Führerja, naroda in Reich-a" (ŠG, 10).

Svoje videnje dogodkov je nekaj dni kasneje zapisal tudi Siegfried Tremml, ki se je odzval na oddajo Radia Moskva, v kateri so omenili, da je XIV. divizija zaradi akcije, v kateri je vezala nase okoli 20.000 mož in 200 tankov, sovražniku pa prizadejala 1.900 žrtev, pohvalil sam Tito: "Spričo toliko cvetoče neumnosti se samo čudimo, da niso javili zavzetje obeh mest Cilli in Marburg, ter morda še tudi Graza.

Boljševiško laž, da se spodnještajersko prebivalstvo 'z navdušenjem in v množicah dviga' proti Nemcem, bodo prebivalci tistih krajev, v katerih so se boji vršili, zavrnil kot posebno zarukano zavijanje dejstev.

Kar se je pripetilo 14. diviziji, bo doživel tudi vsak bandit in vsaka banditska skupina, ki bi hotela na Spodnjem Štajerskem paševati. Ti banditi in njihovi pomočniki, ki hočejo samo bedo in nesrečo prebivalstva, bodo prej ali slej brezobzirno uničeni" (ŠG, 11).

S podobnimi besedili je okupatorska propaganda polnila oba lista vse do zloma nacistične Nemčije in konca vojne. Vzorec prodajanja polresnic in popolnih izmišljotin, utemeljenih na najhujših strahovih prebivalstva (komunistična revolucija, preganjanje vere, zasebne lastnine, plenjenje, kolektivizacija, moralni propad), kombiniran z znamenitim nacističnim demoniziranjem nasprotnika, pa med prebivalstvom ni imel pričakovanega učinka. Preveč ljudi je bralo nemška sporočila "med vrsticami", preveč ljudi je poslušalo prepovedane radijske oddaje in nenazadnje preveč ljudi je v Celju videlo sprevod brutalno pretepenih in mučenih ujetih partizanov in partizank leta 1942 ter poslušalo salve izza obzidja Starega piskra, kjer so nacistični "osvoboditelji" ter nosilci omike in evropske civilizacije krvavo zatirali legitimen odpor ljudstva, obsojenega na smrt.

SLOVENES, THE WINDISCH, LOWER STYRIANS AND BANDITS.
THE ROLE OF STEIREISCHER HEIMATBUND AND THE PRESS –
NEWSPAPERS ŠTAJERSKI GOSPODAR AND MARBURGER ZEITUNG –
IN THE INDOCTRINATION OF THE LOWER STYRIA POPULATION

Aleksander ŽIŽEK

Historical Archives Celje, SI-3000 Celje, Teharska cesta 1

e-mail: aleksander.zizek@guest.arnes.si

SUMMARY

The life span of the first Yugoslav state was no more than 23 years; it ended with the German occupation, which brought back Germanization and "persuasion" to Germanism to a land that was, unlike (other) "Slovene regions" supposed to be inhabited by the Windisch, loyal supporters of the German nation and culture, and alleged disseminators of discord and instigators of violence – the "genuine" Slovenes, particularly those who had emigrated from the Primorska and Gorenjska regions. At first, the occupying regime continued its ruthless nationalism (Germanisation) in rather subtle ways – with propaganda, language courses and by enlarging the membership of the Styrian Patriotic Alliance – SPA (Štajerska domovinska zveza – ŠDZ alias Steirischer Heimatbund – St. H.), but soon it started employing the most cruel means, such as deportation and executions, and declared the legitimate armed resistance to be a movement of brigands (bandits, robbers).

Rousing the enthusiasm for Greater Germany and Nazism was supposedly the task of SPA, whose establishment was first announced on May 7, 1941. The head of civil administration appointed the Austrian Nazi Franz Steindl as leader of SPA. The results of an enrolment in SPA, conducted between May 17 and May 25, 1941, were exceptional – as much as 95 percent of the Lower Styria's population enrolled in the organization.

Temporary and permanent membership in SPA thus became a new criterion for classifying the population of Lower Styria, which the occupying forces had thus far, in accordance with researches by SODI (Südostdeutsches Institut), divided into the Volksdeutsche (those who had at least one parent of German nationality), the Windisch (Germanised population speaking a "Slovene-resembling" language – the criterion was the use of Germanisms!) and the Slovenes (only these were attributed Slovene national awareness).

SPA was intended as an intermediary organization that would spread the Nazi spirit among the people and instil in them the Nazi system of values, while NSDAP (in which only a thin upper crust of SPA was enrolled) was to be founded in Lower Styria only a few years later.

The main task of SPA was therefore a systematic propagation of Nazi ideas among the Lower Styrians, which was carried out via live contact (via mass rallies) and through the media (especially by means of the Maribor papers Štajerski gospodar and Marburger Zeitung). A common trait of both sources of propaganda was the orientation to global topics – the reader or listener could learn much more from the "official sources" about the conditions on world fronts than about the situation at home. This changed only in cases of such shocking events as the destruction of the Pohorje battalion in early 1943, the XIV Division's march to Styria in the winter of 1944, and the occupation of the Upper Savinja Valley by partisans in the summer of 1944. On these occasions the propagandists mounted an attack in the press from all sides, trying to separate these events from the Lower Styrian people (who were perceived as probably too loyal to the Reich) and diminish their importance. Much more attention was dedicated to what was going on in other Slovene areas (Dolenjska, Notranjska and wider Ljubljana regions), which provided numerous records on "brigand" atrocities. Often the two papers published summarized reports from the Ljubljana newspaper Jutro. The articles tackled all fields of the opponent's activity, from his political doctrine (together with threats of religious persecution, theft of private property, intolerable immorality, etc.), military actions (brigands as treacherous, deceitful murderers), to remarks about the inferiority of his race.

Despite the fact that the propagandists maintained this information "greenhouse" status till the very end of the war, fewer and fewer people believed their writings. The reason for this is primarily that since the summer of 1941 the cruel regime of the occupying forces had mercilessly persecuted honest citizens and patriots, whom the people could not in any way relate to the image of the enemy depicted by the propagandists of SPA and contributors to the two Maribor papers.

Key words: Styria, Steirischer Heimatbund, propaganda, World War II

VIRI IN LITERATURA

Befehlsblatt (1941): Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes.

Folge 1, Mai 1941.

ŠG, 1 – Štajerski gospodar (ŠG), 3. 5. 1941.

ŠG, 2 – ŠG, 10. 5. 1941.

ŠG, 3 – ŠG, 8. 5. 1943.

ŠG, 4 – ŠG, 3. 7. 1943. Odkrita beseda Spodnještajercem (Franz Steindl).

ŠG, 5 – ŠG, 24. 7. 1943. Zaplotniki, požigalci, morilci (Delti Ordelt).

ŠG, 6 – ŠG, 7. 8. 1943. K položaju (Franz Steindl).

ŠG, 7 – ŠG, 5. 2. 1944. Fronte so jasno začrtane! (Franz Steindl).

ŠG, 8 – ŠG, 12. 2. 1944. Sleparsko podjetje OF (Siegfried Treml).

- ŠG, 9 – ŠG, 12. 2. 1944. Komunistična 'svoboda' v dejanjih (Povzeto po ljubljanskem Jutru).
- ŠG, 10 – ŠG, 11. 3. 1944. Spodnjo Štajersko so hoteli 'osvoboditi' (Franz Steindl).
- ŠG, 11 – ŠG, 1. 4. 1944. Čarovniki in računski umetniki (Siegfried Tremml).
- ŠG, 12 – ŠG, 15. 4. 1944. Za Moskvo umirati? (Siegfried Tremml).
- ŠG, 13 – ŠG, 29. 4. 1944. Naše zastave – znamenja zmage.
- ŠG, 14 – ŠG, 30. 9. 1944. Boj okupatorjem onstran meje (iz uvodnika nacionalno-političnega referenta Zveznega vodstva ŠDZ dr. Helmuta Carstanjena v Marburger Zeitungu).
- ŠG, 15 – ŠG, 30. 9. 1944. Uspešni udarci nemške eksekutive.
- ŠG, 16 – ŠG, 14. 10. 1944. Plačilo za 'osvoboditev'.
- ŠG, 17 – ŠG, 14. 10. 1944. 'Osvobodilni boj' (članek iz glasila Narodnih varnostnih straž na Primorskem).
- ŠG, 18 – ŠG, 14. 10. 1944. Mučeništvo Mateja Zmrzlikarja.
- ŠG, 19 – ŠG, 21. 10. 1944. Svoboda narodu!
- ŠG, 20 – ŠG, 21. 10. 1944. Kdo se skriva pod tolovajskim imenom 'Tito'?
- ŠG, 21 – ŠG, 28. 10. 1944. Zli duh KPJ – Edvard Kardelj.
- ŠG, 22 – ŠG, 28. 10. 1944. 'Štabna kuhinja! Vstop prepovedan!' (Odredba XII. SNOUB vsem štabnim edinicam 27. 3. 1944).
- ŠG, 23 – ŠG, 4. 11. 1944. Obrednik za tolovajsko poroko 'pod brezo'.
- ŠG, 24 – ŠG, 11. 11. 1944. Srečno se je izmuznil bednemu življenju pri tolovajih.
- ŠG, 25 – ŠG, 11. 11. 1944. Nagi in bosí v osvobojenem rajú.
- ŠG, 26 – ŠG, 18. 11. 1944. Prisilni rekrutiranci se vračajo v človeško življenje.
- ŠG, 27 – ŠG, 18. 11. 1944. Morilci (ing. Siegfried Tremml).
- ŠG, 28 – ŠG, 25. 11. 1944. Sulzbachska žaloigra.
- ŠG, 29 – ŠG, 2. 12. 1944. Takšni ljudje naj ustvarijo nov red?.
- ŠG, 30 – ŠG, 2. 12. 1944. Kako izgleda v gornjem Sanntalu po 'osvoboditvi'?
- Untersteirischer Kalender (1944):** Untersteirischer Kalender, l. 3. Marburg, Marburger Verlags.
- Ferenc, T. (1960–1961):** Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 2. Ljubljana, IZDG.
- Ferenc, T. (1968):** Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, Obzorja.
- Ferenc, T. (1980):** Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945. Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945. Maribor, Obzorja.
- Terčak, S. (1961):** Iz tajnih okupatorjevih arhivov. Celjski zbornik. Celje, Kulturna skupnost občine Celje, 103–134.